

AN OVERVIEW OF THE EVOLUTION OF CHILDREN'S LITERATURE IN POLAND

Magdalena Filary

PhD, University of Craiova

Abstract: Children's literature as a separate trend was born at the turn of the 17th and the 18th century. Social concept begins to change and, at the same time, the place of the child in the new society. At the beginning, children's literature was almost exclusively subordinated to pedagogical theories, having only educational role. But in the second half of the 19th century it begins to flourish. In Poland, children's literature appeared quite late, in the Age of Enlightenment. Going through the stages of children's literature in Poland, we can observe that over the years the trends have changed and we can distinguish several trends and dominant models in each period.

Keywords: children's literature, didacticism, evolution, educational reform, trends

1. Introducere: Literatura pentru copii. Începuturile

Literatura pentru copii ca un curent separat se naște la sfârșitul secolului al XVII-lea și la începutul secolului al XVIII-lea, când se schimbă conștiința Europei „de la stabilitate la mișcare”, cum afirma istoricul literar francez, Paul Hazard. Începe să se schimbe concepția socială și, în același timp, locul copilului în societatea nouă. La început, literatura pentru copii este subordonată aproape în exclusivitate teoriilor pedagogice, având doar un rol didactic. Însă, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea aceasta începe să înflorească.

Graham Greene, scriitor, critic literar și eseist englez, indică funcțiile speciale ale literaturii pentru copii, spunând următoarele: „Poate doar în copilărie cărțile au o influență cu adevărat profundă asupra vieții noastre. În anii următori le admirăm, beneficiem de distracțiile pe care ni le oferă, pe baza lor putem modifica ideile noastre, dar căutăm în ele mai degrabă o afirmație a ceea ce a rămas în mintea noastră.”¹ (*Moje fascynacje / Collected essays*, 1973, p. 7)

¹ G. Greene, *Moje fascynacje*, Editura Instytut Wydawniczy PAX, Varșovia, 1973, p. 7.

2. Scurt istoric al literaturii pentru copii în Polonia

În Polonia, literatura pentru copii a apărut destul de târziu, abia în perioada Iluminismului și a fost precedată de mișcarea iluministă în Europa (enciclopediștii francezi, pedagogia lui Jean Jacques Rousseau), precum și de noi reforme educaționale legate de înființarea Comisiei Educației Naționale, în 1773, și a Societății pentru Cărți Elementare, în 1792. Un rol foarte important în dezvoltarea gândirii educaționale prin intermediul literaturii l-a avut în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, Stanisław Konarski, pedagog, reformator educațional, scriitor și preot, care a reformat învățământul din acea perioadă și a pus bazele unei științe noi.

Grzegorz Leszczyński, istoric literar, cercetător și critic al literaturii pentru copii și tineret, în *Dicționarul literaturii pentru copii și tineret* definește literatura pentru copii ca „întregul operelor literare scrise în mod intenționat pentru cititorul tânăr.”² (*Literatura dla dzieci i młodzieży / Literatura pentru copii și tineret* [în:] *Słownik literatury dziecięcej i młodzieżowej / Dicționarul literaturii pentru copii și tineret*, 2002, p. 223). La rândul său, Jerzy Cieślowski³, unul dintre cei mai importanți cercetători polonezi ai literaturii pentru copii și autorul concepției „literaturii a patra”, cum numește el literatura pentru copii, în articolul *Przedmiot, sposoby istnienia i metody badania literatury dla dzieci (Subiect, modalități de existență și metode de cercetare a literaturii pentru copii)* indică faptul că „Didacticismul – în formula largă și deschisă în care este inclusă și funcția estetică – a fost și este o categorie de bază și imanentă a literaturii pentru copii.”⁴ De asemenea, Cieślowski abordează într-un mod interesant concepția literalității în textele care se adresează copiilor, spunând:

„Literalitatea textelor pentru copii este proteică⁵: poate fi cuvânt, sunet, imagine, gest – fiecare din parte și toate odată. O operă pentru copil este o creație sincretică sau este o construcție deschisă către sincretism și simultaneitate. Acest lucru conferă cercetătorului literaturii pentru copii posibilitatea să treacă dincolo de competențele filologice și de zona tradițională de a înțelege literatura. Forma literaturii, în general, și mai ales a literaturii pentru copii, este o formă largă, cu multiple elemente.”⁶ (*W stronę pajdologii. Propozycje metodologiczne do badań nad literacką twórczością dla dzieci / Către paidologie. Propuneri metodologice pentru studiul asupra operei literare pentru copii*, 1985, p. 233).

Literatura poloneză pentru copii s-a născut pe baza literaturii din epoca secolului al XVIII-lea, în perioada regelui Stanisław August Poniatowski, când a înflorit scrisul în Polonia și au început să se publice poezii, lucrări științifice, ziaristică. Literatura din această perioadă accentua importanța educației naționale a generației tinere. Aceste tendințe au fost foarte vizibile mai ales în basme, satire și texte cu caracter parenetic (de ex. *Pan Podstoli / Domnul Podstoli* și *Mikołaja Doświadczyńskiego Przypadki / Aventurile lui Mikołaj Doświadczyński* de Ignacy Krasicki). Marile valori educaționale le-a avut și comedia lui Julian Ursyn Niemcewicz

² G. Leszczyński, *Literatura dla dzieci i młodzieży* [în:] *Słownik literatury dziecięcej i młodzieżowej*, red. B. Tylicka, G. Leszczyński, Editura Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław, 2002, p. 223.

³ Jerzy Cieślowski (1916-1977) – istoric literar, profesor la Universitatea din Wrocław. Eminent cunoscător al literaturii și folclorului pentru copii, creator al unor baze moderne și științifice ale metodologiei cercetării acestui domeniu. Printre principalele publicații ale lui se numără: *Wiersze Marii Konopnickiej dla dzieci, Literatura i podkultura dziecięca, Literatura osobna*. A elaborat și *Antologia literaturii pentru copii* (1980).

⁴ J. Cieślowski, *Przedmiot, sposób istnienia i metody badania literatury dla dzieci*, „Prace Literackie XXI”, Wrocław, 1981, pp. 3-34.

⁵ Proteu – în mitologia greacă, divinitate marină de origine egipteană. Înzestrat de Poseidon, tatăl său, cu darul profeției și capacitatea de a lua mereu alte înfățișări, de care se folosea atunci când voia să se sustragă întrebărilor puse de muritori. Locuia în insula Pharos din Egipt. Simbol al prefacerii neîncetate a materiei.

⁶ J. Cieślowski, *W stronę pajdologii. Propozycje metodologiczne do badań nad literacką twórczością dla dzieci* [în:] *Literatura osobna*, Editura Nasza Księgarnia, Varșovia, 1985, p. 233.

intitulată *Powrót posła (Intoarcerea deputatului)*. De asemenea, literatura pentru copii a fost influențată de traduceri beletristicii cu caracter moralizator, mai ales a celei franceze (de ex. de Jeanne-Marie Leprince de Beaumont sau Stéfanie Félicité de Genlis).

Printre primii scriitori polonezi de literatură pentru copii se numără Klementyna z Tańskich Hoffmanowa⁷ și Stanisław Jachowicz.⁸ Cei doi au avut un rol foarte important în promovarea și dezvoltarea literaturii pentru copii în Polonia, deoarece au atras atenția asupra nevoilor literare ale copiilor și tinerilor, au redactat primele periodice pentru cei mici și au lansat poezia textului consacrat copiilor. În operele lor se pot observa evidentele tendințe pedagogice. Cartea lui Hoffmanowa, intitulată *Wiązanie Helenki*, cuprinde mai multe texte cu structura de dialog, plină de formulări cu caracter moralizator. Cartea a fost foarte populară în secolul al XIX-lea și chiar tradusă în limbile franceză și germană. De altfel, la baza creării beletristicii pentru tinerii cititori se află scrierile semnate de Hoffmanowa. Opera ei a devenit mulți ani un model pentru scriitoarele Paulina Krakowowa, Walentyna Trojanowska, Seweryna Pruszkowska.

Stanisław Jachowicz a inițiat în Polonia povestea în versuri. Una dintre cele mai bune și reprezentative povești ale lui, care a intrat în canonul școlar este *Chory Kotek / Motănelul bolnav* unde putem observa atitudinea moralizatoare a autorului față de copilul destinat al textului.

*Domnul motănel era bolnav și stătea în pătuț,
Și-a venit domnul doctor: "Ce mai faci, motănelule!"
- "Foarte rău ..." - și-a întins lăbuța spre el.
I-a luat domnul doctor pulsul celui grav bolnav,
Și îi cântă minunății: - "S-a mâncat prea mult,
Ce e mai rău, nu șoareci ci șunci și grăsimi;
Foarte rău ... febră! foarte rău, motănelule!
Oh! Vei sta mult timp în pat,
Nu vei mânca nimic, orez și atât:
Doamne ferește de cârnați, slenină sau prăjituri! "
- "Și un șoarece nu pot? - Întrebă motănel-
Sau din pasărea mică doar câteva pulpițe? "
- "Doamne ferește! Lipitori și dieta strictă!
Asta este secretul vindecării. "
Și a stat în pat motănelul; cârnați și caltaboși
neatinși, îi miroseau șoareci de departe.
Uitați ce rea e lăcomia! Motănelul a exagerat;
Și a trebuit săracu să primească o pedeapsă grea
Așa se poate întâmpla și cu voi copii mici;
Dumnezeu să vă ferească de lăcomie!"⁹*

Prin comparație, putem cita, din literatura română, un text cu un personaj asemănător, din aceeași lume animalieră apropiată oricărui copil, și anume *Tano* de Elena Farago.

⁷ Klementyna z Tańskich Hoffmanowa (1798-1845) – scriitoare, traducătoare, redactor, activistă culturală în țară și în străinătate. În anii 1824-1828 a redactat lunarul „Rozrywki dla dzieci / Atracții pentru copii.”

⁸ Stanisław Jachowicz (1876-1857) – autor de literatură pentru copii și tineret, a studiat la Universitatea din Liov, co-fondator al Societății pentru Tinerii care se perfecționează în Literatura Națională.

⁹ Traducere și adaptare de Magdalena Filary.

*Tanu i-un motan cuminte,
Și-i atât de curat,
C-are voie să se culce
Chiar cu pernele din pat.*

*Ilenuța îl iubește
Și se joacă mult cu el,
Astăzi însă-i supărată,
Nu l-a mângâiat de fel!...*

*"Miau!"... o-mbie din fereastră,
Dar fetița stă pe loc:
- Taci, măi Tanule, că mie
Nu-mi mai vine să mă joc!...*

- Ce-ai pățit?...
*- Nimic, dar mama
Așa aspru m-a certat!*

*- I-ai greșit ceva?
- De unde!...*
Pentru că nu m-am spălat!...

*- Știi, fetița mea cuminte,
Iartă-mă că-ți spun, dar eu,
Pentru asta, te-aș și bate
Dac-ai fi copilul meu*

Istoria prezentată în ambele poezii este simplă și pe înțelesul unui copil. În textul polonez autorul se folosește de opoziție alegorică între un motan mic și bolnav care a mâncat prea mult și un motan mare-doctor care îi pune diagnosticul și îi prescrie o dietă micului pacient. Alegoria care apare în aceste poezii îi permite copilului să se identifice ușor cu eroul lumii prezentate, iar la final îl așteaptă o morală.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, literatura pentru copii a început să se dezvolte intens. Autorii textelor au fost, în mare parte, profesori, de ex. Paulina Krakowowa, Julia Wojkowska, Teresa Jadwiga Papi, care scriau mai ales proză. În această perioadă au dominat două curente ale literaturii pentru copii: proza istorică și proza cu caracter social și de moravuri. Spre sfârșitul secolului al XVIII-lea au apărut opere în versuri cu limbaj simplu și clar și cu elemente de folclor care se potriveau pentru copii. Autorii unor astfel de texte au fost, printre alții, Franciszek Dionizy Kniaźnin și Franciszek Karpiński.

Un rol de cotitură în literatura polonă pentru copii l-au avut două texte, și anume *Baśń o krasnoludkach i sierotce Marysi (Piticii și Marysia orfană)* de Maria Konopnicka (1896) și romanul *W pustyni i w puszczy (Prin pustiu și junglă)* de Henryk Sienkiewicz (1911). Aceștia au rupt cu ideea didacticismului și au introdus în operele lor și alte categorii literare, precum fantasticul, aventura, eroul de aceeași vârstă. Literatura a avut un caracter apelativ, axat pe educația societății în spiritul ideilor noi. Trebuie menționat și faptul că Maria Konopnicka a fost una dintre precursorile poeziei adresată copiilor și prima care a revendicat dreptul copilului la lirică, sublinind îndeosebi sloganul „arta pentru artă”, și explicând că didacticismul nu este

capabil să satisfacă sentimentele și trăirile unui copil. Konopnicka a vrut să îmbogățească literatura pentru copii cu elemente de lirică care să modeleze simțul estetic.

Krystyna Kuliczowska¹⁰, o eminentă cunoscătoare a literaturii pentru copii și tineret, a contribuit la dezvoltarea acesteia, introducând în articolul *O współczesnej literaturze dla dzieci* (*Despre literatura contemporană pentru copii*) expresia „de la didacticism la artistic” prin care a atras atenția asupra faptului cum se creează într-un text relația între didacticism și artistic. De asemenea, Kuliczowska a fost adepta egalității între literatura pentru copii și cea generală, în sensul includerii literaturii pentru copii pe aceeași treaptă axiologică cu literatura adresată adulților.

În perioada interbelică a avut loc următorul val de dezvoltare a literaturii pentru copii ca rezultat al progresului în domeniul pedagogiei și psihologiei, care privea copilul din cu totul alt punct de vedere decât până acum, ceea ce a dus și la schimbarea caracterului acestei literaturi. După cum spune și Ryszard Waksmund¹¹: „dezvoltarea istorică a literaturii pentru copii constă în evoluția treptată de la literatura pentru copii – instrumentală până la cea ludică.”¹² Cu timpul, literatura contemporană pentru copii, atât în Polonia, cât și în alte țări a căpătat un caracter de literatură universal, fără să indice un cititor-destinatar anume.

Odată cu schimbările relevante în curente pedagogice, au apărut și tendințe noi în literatura pentru copii. Cea mai importantă schimbare a fost transformarea modelului de roman tendențios și apoi prăbușirea acestuia. La fel de importantă a fost schimbarea personajului de copil. Tematica copilului a devenit foarte la modă, au început să apară multe studii legate de acest subiect. Eroul copil și-a schimbat statutul social.

Czesław Hernas, istoric al literaturii și folclorist, a împărțit literatura în trei tipuri: literatura națională, literatura populară (folclorică), literatura de consum. Iar la acesta a adăugat și „literatura a patra”, și anume literatura pentru copii.

În perioada Pozitivismului au început să apară scurte romane despre natură cu elemente fantastice cu caracter de basme. Printre autoarele acestui gen de beletristică se numără Maria Julia Zaleska (*Wieczory czwartkowe / Seri de joi, Wieczory zamkowe / Seri de castel, Przygody młodego przyrodnika w Tatrach / Aventurile unui naturalist tânăr în munții Tatra*) și Zofia Urbanowska (*Atlanta, czy przygody młodego chłopca na wyspie bezludnej / Atlanta, adică aventurile unui băiat tânăr pe o insulă nelocuită, Gucio zaczarowany / Gucio fermecat*).

La sfârșitul secolului al XIX-lea, și în Polonia literatura pentru copii s-a aflat sub influența scriitorului francez Jules Verne. Datorită romanului *20.000 de leghe sub mări* s-a născut un nou tip de roman *science fiction*. În Polonia, în acest spirit încep să scrie romane pentru tineret Władysława Umińska (*Balonem do bieguny / Cu balonul la pol, Na drugą planety / Pe cealaltă planetă*) și Erazm Majewski (*Doktor Mucholapski / Doctorul Mucholapski, Profesor Przedpotopowicz / Profesorul Przedpotopowicz*). În cărțile lor putem găsi elemente fantastice și o acțiune interesantă care se desfășoară în natură.

În secolul al XX-lea literatura pentru copii a devenit deja un subiect larg abordat. Printre cei mai cunoscuți autori din acea perioadă se numără: Maria Dąbrowska, Zofia Nałkowska, Kazimiera Iłkiewiczówna, Julian Tuwim, Janusz Korczak, Janina Porazińska, Jan Brzechwa.

¹⁰ **Krystyna Kuliczowska** (1912-1986) – istoric și critic literar, profesor la Universitatea din Varșovia. A fost autoare a numeroase studii critice despre literatura pentru copii și tineret. A publicat, printre altele, *Wielcy pisarze dzieciom, Dawne i współczesne problemy prozy dla dzieci, W świecie prozy dla dzieci*. A fost și co-autoare a două dicționare: *Dicționar mic al literaturii pentru copii și tineret, Noul dicționar al literaturii pentru copii și tineret*.

¹¹ **Ryszard Waksmund** (n. 1950) – istoric și teoretic al literaturii pentru copii și tineret. Profesor la Universitatea din Wrocław și autor al numeroase articole și cărți, printre care *Literatura pokoju dzieciennego, Od literatury dla dzieci do literatury dziecięcej*. A elaborat și câteva antologii, printre care, *Literatura i podkultura dla dzieci i młodzieży*, împreună cu J. Cieślowski, *Poezja dla dzieci, Ostatni smok*.

¹² R. Waksmund, *Wartości literatury dla dzieci i młodzieży w okresie kształtowania się modelu* [în:] *Wartości w świecie dziecka i sztuki dla dziecka*, red. M. Tyszkowa, B. Żurakowska, Editura PWN, Varșovia, 1984.

3. Concluzii

Parcurgând etapele literaturii pentru copii în Polonia, putem observa că pe parcursul anilor s-au schimbat tendințele și se pot distinge câteva curente și modele dominante în fiecare perioadă. Cel mai vechi model este cel educativ, din anii 60' ai secolului al XX-lea, reprezentat de opera lui Czesław Janczarski. Modelul care a avut în anii următori mulți continuatori este cel liric, reprezentat de Maria Konopnicka. Literatura a fost influențată și de de situația politică din Polonia. De exemplu, în perioada interbelică a dominat curent patriotic care avea să trezească în cei mici sentimentul luptei pentru independența patriei. După eliberarea Poloniei au început să apară textele în cinstea celor care au luptat pentru independență, ale căror eroi au fost Józef Piłsudski, Ignacy Mościcki, Edward Rydz-Śmigły. Începe să apară literatura faptului, povești pentru copii scrise din perspectiva unui bărbat (literatura paternală), "rescrierea" motivelor din basme.

Schimbările le putem observa și la poezie. Înainte de 1989 poezia a avut caracter folcloristic, reprezentată de textele lui Teofil Lenartowicz, însă după '89 poezia începe să se schimbe, având în primul rând un rol lingvistic - poezia lingvistică - denumirea creată de Janusz Sławiński pentru una dintre orientările în poezia poloneză din secolul al XX-lea, reprezentată de poeți precum Miron Białoszewski, Zbigniew Bieńkowski, Stanisław Barańczak.

BIBLIOGRAPHY

- Adamczykowa, Zofia**, *Literatura dziecięca. Funkcje-kategorie-gatunki*, Varşovia 2004.
- Cieślowski, Jerzy**, *Przedmiot, sposoby istnienia i metody badania literatury dla dzieci*, Editura Universităţii din Szczecin, Szczecin, 1989.
- Cieślowski, Jerzy**, *W stronę pajdologii. Propozycje metodologiczne do badań nad literacką twórczością dla dzieci* [în:] *Literatura osobna*, Editura Nasza Księgarnia, Varşovia, 1985, pp. 231-230.
- Greene, Graham**, *Moje fascynacje*, Instytut Wydawniczy PAX, Varşovia, 1973.
- Hazard, Paul**, *Criza conştiinţei europene (1680-1715)*, Editura Univers, Bucureşti, 1973.
- Kuliczowska, Krystyna**, *O współczesnej literaturze dla dzieci*, „Odrodzenie”, 1945.
- Paclawski, Jan; Kątny, Marek**, *Literatura dla dzieci i młodzieży*, Editura Wszechnica Świętokrzyska, Kielce, 1995.
- Tylicka, Barbara; Leszczyński, Grzegorz**, *Słownik literatury dziecięcej i młodzieżowej*, Editura Ossolineum, Wrocław, 2002.
- Waksmund, Ryszard**, *Wartości literatury dla dzieci i młodzieży w okresie kształtowania się modelu* [în:] *Wartości w świecie dziecka i sztuki dla dziecka*, red. M. Tyszkowa, B. Żurakowska, Editura PWN, Varşovia, 1984.
- Waksmund, Ryszard**, *Od literatury dla dzieci do literatury dziecięcej (tematy-gatunki-konteksty)*, Editura Universităţii din Wrocław, Wrocław, 2000.
- Zabawa, Krystyna**, *Rozpoczęta opowieść. Polska literatura po 1989 roku wobec kultury współczesnej*, Editura WAM, Cracovia, 2013.